

סימן ו' - צלי שהושרה ביין

שאלה: לפני שבת השריתי בשר שמשקלו בערך שני קילוגרם בכרבע ליטר יין ואז צליתי אותו. לצורך כך השתמשתי ביין שאינו מבושל מבקבוק שפתחתי שבוע לפני כן. בשבת נזכרתי שהמטפלת שלנו, שאינה יהודייה, הייתה בביתנו באותו שבוע. הנחתי שבשל כך הפך היין ללא כשר, ולכן לא הגשתי את הצלי לאורחיי בסעודת השבת. שמרתי את הצלי ואני רוצה לדעת האם עלי לזרוק אותו. צריך לציין שהבנתי שקיימת בעיה רק לאחר שטעמתי מן הבשר. לא טעמתי יין גופא, אבל הרגשתי ללא ספק שהבשר הושרה ביין.

תשובה: ישנן מספר סיבות בגללן הצלי מותר לאכילה, רובן קשורות לגדר של היין. בנוסף, המקרה מעלה שאלות מעניינות ביחס לביטול בתערובת של אוכל כשר ואוכל לא כשר, נדון בנושא זה תחילה ואז נשוב לעסוק ביין.

ביטול

ראשית נעמוד על טיבו של המקרה בהנחה שהיין נחשב לא כשר. אם כך, מותר יהיה לאכול את הצלי רק אם כמות הבשר גדולה פי שישים מכמות היין. אז היין יתבטל בשישים, על יסוד ההנחה שלא ניתן לטעום מרכיב שהוא פחות מאחד משישים בתערובת. אנו פוסקים שתמיד דרושה כמות של שישים בהיתר כנגד אחד באיסור, בין אם מדובר בסתם יינם ובין אם מדובר באוכל לא כשר אחר (ראו שולחן ערוך יו"ד סי' קלד, סעי' ג, וש"ך שם ס"ק ה). אמת מידה זו מבוססת על נפח (ראו פתחי תשובה יו"ד סי' צח, ס"ק ב). בקבוק יין מכיל כשבע-מאות וחמישים מיליליטר, לפיכך, רבע ליטר יין הוא כשליש בקבוק יין, ואם נכפיל נפח זה שישים פעמים נקבל כעשרים בקבוקי יין. אין כל ספק כי הצלי שהכנת אינו שווה בנפחו לעשרים בקבוקי יין.

פעמים רבות מרבית היין מתאדה במהלך הצלייה. האם ניתן להשתמש בכמות היין הקטנה שלאחר הצלייה כבסיס לחישוב? התשובה על כך היא לא. אמנם, השולחן ערוך (יו"ד סי' צט, סעי' ד) פוסק שאנו קובעים את היחס בין אוכל הלא כשר לאוכל הכשר על פי התערובת בשעה שהיא מוצגת לרב: "ומשערין ההיתר והאיסור כמו שבא לפנינו". ברם, הטי"ז (שם ס"ק ד) מבהיר שפסיקתו של השו"ע אינה חלה כאשר המרכיב האסור מתאדה בקצב שונה מיתר התערובת. במקרה כזה עלינו להשתמש בכמויות המקוריות אם הן ידועות לנו, או לשער אותן אם אינן ידועות לנו, כדי לקבוע האם היה שישים נגד האיסור. בנידון דידן הכמויות המקוריות

ידועות לנו, ואנו יודעים שהיין היה יותר מאחד משישים ביחס לבשר, ולפיכך הוא אינו בטל בתערובת.

לצורך הבהרת העניין, כדאי לחקור מה יהיה הדין אם באמת היה ששים בכמות הבשר המותר כנגד היין. ניתן לטעון שבכל זאת היין אינו בטל, היות שהיין ניתן בתערובות (ליתר דיוק: הבשר הושרה ביי) כדי להוסיף לה את טעמו, ולא רק כדי שיתרכך הבשר. האם אין בכך קביעה מפורשת שהיין נותן טעם בבשר, וכשהאיסור נותן טעם בהיתר, התערובת אסורה אפילו בפחות משישים? אולם, ההלכה אינה כן. לפי סברה זו היינו צריכים לאסור את כל המקרים בהם מרכיב הוסף בשל טעמו ואחר כך התגלה שהוא לא היה כשר. והרי הכלל הוא שדין ביטול בשישים תמיד תופס, ללא תלות במטרה לשמה הדבר האסור ניתן בתערובת.

לכלל זה יש שני יוצאים מן הכלל: (1) אם כשאדם טועם את התערובת הוא טועם בפועל את המרכיב הלא כשר, התערובת אסורה אפילו אם המרכיב הוא פחות מאחד משישים כנגד ההיתר, ו-(2) כשהמרכיב הוא "עביד לטעמא", משהו עם טעם חזק מאוד, דהיינו מלח ותבלינים אחרים. דבר ש"עבידא לטעמא" אוסר את כל התערובת, אפילו במשהו, מפני שתמיד הוא מורגש. עיינו רמ"א יו"ד סי' צח, סע' ח שכותב: "אבל אם נותן טעם באותה קדירה, והוא אסור מצד עצמו, אפילו באלף לא בטיל כל זמן שמרגישין טעמו. ולכן מלח ותבלין מדברים לא דעבידי לטעמא, אם אסורים מחמת עצמן אינן בטילים בשישים". אולם דין זה נקבע רק בגלל חוזק טעמו של התבלינים, והוא כלל לא קשור במטרה לשמה הוסף הדבר לתערובת. יין אינו נחשב לתבלין העביד לטעמא, ואם אינו נרגש בפועל הוא בטל בכל-אופן אם הוא פחות מאחד משישים בתערובת, ללא תלות בסיבה להוספתו לתבשיל.

נחזור לעובדא דידן. כפי שהסברנו, היין היה יותר משישים בתערובת, ולכאורה התערובת אסורה, אם נסיק שהיין גופא אסור. אבל אולי בכל זאת יש מקום להקל, מאחר שלא יכולת לטעום את היין באופן ישיר, ונוכל לסמוך על "טעימת ישראל" – העובדה שאתה טעמת מן הצלי ואתה יכול להעיד שלא היה בבשר טעם יין. הדין שאפשר לסמוך על טעימת ישראל הוא לפי שיטת הש"ך. האשכנזים פוסקים שתמיד הולכים לפי ביטול בשישים ותערובת בה אין שישים כנגד האיסור תהיה אסורה אפילו אם אינו יהודי מעיד שאי אפשר לטעום את המרכיב האסור. הש"ך פוסק שבכל זאת, אם יהודי טעם מן התערובת הדין יהיה שונה ונוכל, בדיעבד, לסמוך על עדותו ולהתיר את התערובת (ראו ש"ך יו"ד סי' צח ס"ק ב, וסי' צו, ס"ק ה; ראו גם כן ערוך השולחן יו"ד סי' צח, סע' ה, וחוות דעת סי' צו, בירורים, אות ב, וחידושים, אות ד).

בכל זאת, בנידון דידן לא נוכל לסמוך על עדותך שלא זיהית טעם של יין בבשר משני נימוקים. ראשית, כשטעמת את הבשר לא שמת לב לשאלה

אילו טעמים מורגשים בו ואילו טעמים לא, וייתכן שלא הקדשת תשומת לב מספקת לכמה מן הטעמים המעודנים יותר (ראו ר' יצחק שמלקס, בית יצחק יו"ד סי' קסט, הדן באריכות בשאלה האם ניתן לסמוך על טעימה כגון זו). בנוסף לכך, פוסקים רבים פסקו שאם מרגישים בטעמה של התערובת שיש בה המרכיב לא כשר, אפילו אם לא ניתן לטעום את המרכיב הזה גופא, המרכיב אינו יכול להבטל היות שהטעם הזה מצביע על נוכחותו, ולכן התערובת תיאסר בכל זאת (ראו יד יהודה, פירוש הקצר, סי' צח, סי"ק לו, ובדי השולחן סי' צח, סי"ק פד, ובירורים שם ד"ה ובלבד). ובוודאי שכך הוא הדבר בנידון דידן כאשר כמות היין הייתה הרבה יותר מאחד משישים כנגד הבשר.

לסיכום, אם אנו מניחים שהיין אינו כשר, הבשר אסור. יהיה עליך לזרוק את הבשר, או יותר טוב – לתרום אותו לבית מחסה עבור חסרי בית שאינם יהודים או לבית תמחוי.¹

נחזור כעת לדון ביין.

גדרו של היין

ישנם נימוקים רבים לכך שהיין עודנו נחשב כשר. אתה צודק שלכתחילה איננו משאירים בקבוקים פתוחים של יין שאינו מבושל ללא השגחה מחשש שמא אינו יהודי ייגע ביין (ראו רמ"א יו"ד סי' קכט, סעי' א). אם אינו יהודי אכן נגע ביין, הוא ייכנס לגדר סתם יינם – יין שהיה בבעלות של אינו יהודי, או יין שאינו יהודי נגע בו, או שנמוג על ידו – ולכן הוא יהיה לא כשר מדרבנן. חז"ל אסרו יין כזה, בין השאר, מפני החשש להתקרבות יתרה שתביא לנישואים עם אינם יהודים, אך חשש העיקרי היה שאולי האינו יהודי השתמש ביין הזה לטקס של עבודה זרה. בשל כך אפילו מגע משנה את גדרו של היין, מכיוון שכל עיסוק ביין מעלה חשש של ע"ז אפשרית. זוהי גם הסיבה לכך שיין מבושל אינו בעייתי: יין כזה לא שימש מעולם לפולחן ע"ז.

במקרה שיין נותר ללא השגחה, הוא יאסר רק אם האינו יהודי שיכול היה לגשת אליו לא חשש להיתפס כשהוא נוגע או שותה את היין (ההנחה כאן אינה שכל מי שאינם יהודים ינהגו כך, אלא שיש כאלו שעלולים לעשות כן). מכל מקום, היין יישאר כשר במקרים בהם האינו יהודי ידע שישנה אפשרות שהבעלים יחזרו לבית ללא הודעה מוקדמת (ראו שולחן ערוך סי' קכט, סעי' א). לדעתי, במקרה שלנו אין לחוש שהמטפלת תתכבד מהיין

¹ מתעוררת שאלה מעניינת, האם יהיה מותר לתרום את הבשר במקרה שישנם יהודים הנעזרים במוסדות הללו. ככלל, זו אינה בעיה בחו"ל שכן יהודים מהווים רק מיעוט קטן מן האוכלוסייה.

שהרי היא דואגת שמא האבא או האמא יחזרו באמצע היום בלי להודיע מראש. ניתן לטעון שלא זה המצב, שהיא אינה חוששת שיחזרו באמצע היום, והיא מניחה שאפילו אם הם יחזרו, היא תוכל לשמוע אותם מגיעים ולהתנהג בתמימות. לדעתי, המקרה הרגיל אינו כן. הורים חוזרים לעתים בלי להודיע (במיוחד כאשר אחד מהם עובד מהבית), והשכיחות של מצלמות נסתרות יוצרת מצב המקביל לזה של עובד החושש שהמעסיק ישוב בכל רגע. איננו צריכים לחשוש מכך שהיא תנהג בהיתממות בהנחה שהיא תוכל לשמוע את ההורים מגיעים לבית. ובנוסף, אם היא משתמשת בסמארטפון, טאבלט או מחשב היא לא תהיה במודעות מלאה למה שקורה מסביב לה ולא תוכל להניח באופן מתקבל על הדעת שתצליח לשמוע משהו מגיע ולהגיב בזמן. אפילו כשלא זה המקרה, היא לא תוכל להספיק לשטוף את כוס היין ולהחזיר אותה למקום לפני שההורים נכנסים. היא לא תנסה להיתמם, ולכן אנו לא צריכים להיות מודאגים שהיא תתכבד מן היין ללא רשות.

אם האינה יהודיה המדוברת מתגוררת בבית הבעלים, יש כאן טעם נוסף להקל. הש"ך (ס"ק ד') מצטט את הדרכי משה שפוסק, על סמך הראב"ן (עבודה זרה, סימן שיא, הובא במרדכי עבודה זרה, רמז תתמז), שכאשר האינם יהודים מתגוררים בבית הבעלים, אין חשש שייגעו ביין בלי רשות. זו לשון הראב"ן: "וישראל שיש גוי או גויה בביתו ונשאר יין או חומץ בבית בלא שמירה, כיון דאימת רבן עליהן אי לאו דחזנהי דנגעו בחזקת כשרים הן דלא נתפס עליו כגנב" [היין והחומץ כשרים אם לא ראינו את האינם יהודים נוגעים בהם, משום שהם חוששים להתפס על ידי המעסיק ולכן אנו לא חושדים שנגעו]. יש הסוברים שפסיקה זו חלה בכל המקרים בהם אינו יהודי נמצא בביתו של יהודי (נדמה שכך פירש אותה המרדכי, ולכן הוא דחה אותה). מצד שני, ניתן לצמצם אותה למקרים של עבד או שפחה נוכריים שבאמת אימת רבן עליהם. נדמה לי שההבנה הראויה נמצאת בין שתי נקודות קיצון אלו, ושהפסיקה הזו תקפה למקרה של עובד המתגורר בבית המעסיק, כמו המטפלת במקרה שלנו. במקרים כאלו אנו חוששים פחות לכך שהיא תנהג באופן שיסכן את מערכת היחסים עם המעסיק שלה, והיין יהיה מותר, לכל הפחות בדיעבד, כשהיין כבר היה מונח אצלה.

אולם אפילו אם מותר לה להתכבד מן היין, עדיין לא ברור שהיין יהיה אסור. יין שאינו מבושל נאסר רק אם אינו יהודי נוגע בו או מוזג אותו. במקרה זה, החשש היחיד הוא שהמטפלת מזגה את היין, מאחר ואין דרך בה היא יכולה לגעת ביין בעודו בתוך הבקבוק. היסוד לאסור יין שנמוג על ידי אינו יהודי הוא שהזזה של דבר נחשבת לנגיעה בו; זהו עיקרון המוכר בשם 'כוחו'. יין כזה נאסר, אף על פי שגדרו פחות חמור בכמה אופנים מזה של סתם יינם רגיל, היות שלא נגעו בו ממש. וכך כותב השולחן ערוך (יו"ד

ס' קכה, סע' א): "נטל עובד כוכבים כלי של יין והגביהו ויצא היין, אף על פי שלא שכשך, נאסר בשתייה, שהרי היין בא מכחוי".

גדר זה חל רק על היין שנמזג. היין שנותר בבקבוק, זה שלא נמזג, ייאסר רק אם נחשיב אותו לגוף אחד עם היין שנמזג. זהו עיקרון הידוע כ"ניצוק חיבור", כלומר הנוזל שניצק נחשב מחובר לנוזל שבכלי. כשמדובר בין נסך אמתני, יין שבאמת שימש לע"ז, ההלכה היא שניצוק חיבור, והיין שנשאר בבקבוק נאסר. אולם יש ספק אם אנו מחילים את הדין הזה גם על סתם יינם, יין שגוי רק נגע בו גוי. במקום אחד פוסק השולחן ערוך שהיין שנותר בבקבוק אסור: "ומה שנשאר בכלי אסור גם כן, משום נצוק" (יו"ד ס' קכה, סע' א), ברם, במקום אחר - במקרה שאדם הוציא יין מחבית, ולא היה יכול לגעת ביין שבתוך החבית - הוא פוסק שהיין הנשאר מותר: "ומה שנשאר בחבית מותר אפילו בשתייה, ומה שיצא אסור בשתייה" (יו"ד ס' קכד, סע' יד). הרמ"א (יו"ד ס' קכה, סע' א) מביא בשם יש אומרים את המקלים, אך מסכם "ומכל מקום יש להחמיר, אם לא בהפסד מרובה". לדעתי, כמות הצלי שהכנת לצורך סעודת השבת נכנסת לגדר הפסד מרובה, לא רק משום ההפסד הממוני, אלא גם מפני שבשעת מעשה מדובר בהפסד גם לך וגם לאורחים, ובזבוז של חלק גדול מסעודת שבת. עכשיו, אחרי השבת, עדיין מדובר בהפסד ממוני לא קטן, ולכן בהסתמך על הרמ"א, אני פוסק שהיין שנותר בבקבוק מותר, ולכן הפשר שהושרה באותו יין מותר גם הוא.

יתרה מזאת, אליבא דהש"ך (יו"ד ס' קכה, ס"ק א-ב) אפילו אם נחשיב את המקרה כהפסד בלתי מרובה – בכל זאת היין (ולכן גם הפשר) יהיה מותר. הש"ך מזכיר את פסיקת הרמ"א (יו"ד ס' קכד, סע' כד) לפיה במקרה שהיין הוכן על ידי יהודים והיה בבעלות יהודית, וכל החשש הוא שמא אינו יהודי נגע בו, עלינו להתחשב בשיקול "דעובדי כוכבים בזמן הזה לאו עובדי עבודת כוכבים הן" (ש"ך שם ס"ק ע"א) - אינם יהודים בזמן הזה למעשה לא עובדים אלילים ואינם מנסכים יין כפולחן. הסיבה לכך שנגיעה לבדה אוסרת את היין היא מפני חשש של עבודה זרה – שהנגיעה עשויה להיות חלק מפולחן אלילי - חשש שאינו קיים לגבי אינם יהודים בימינו. אין משמעות הדבר שההלכה של סתם יינם ע"י נגיעה לא תחול כלל, אך יש בכך צד להקל בנסיבות מיוחדות. לפיכך, הרמ"א פוסק שכאשר הנגיעה ביין אינה נגיעה רגילה, לדוגמא, אם האיננו יהודי נגע בו רק בעקיפין באמצעות מקל, נוכל להקל ולהתיר את היין במקרה של הפסד, אפילו הפסד רגיל ולא הפסד מרובה.

ביחס למזיגת היין, הש"ך סובר שהיא ללא ספק נכנסת לגדר מגע עקיף, גדר המותר מקום להקל במקרים של הפסד אפילו ביחס ליין שכבר נמזג. במקרה שלנו ישנו עוד צד להקל שכן "הנגיעה" למעשה הייתה שתי דרגות מתחת לנגיעה ממש: (א) היין רק נמזג ולא נגעו בו, ו-(ב) היין שנותר

בבקבוק אפילו לא נמזג, הוא רק היה מחובר ליין שכן נמזג. ברי שאליבא דהש"ך היין שנשאר בבקבוק, ולכן גם הצלי, מותר.

סיכום

הבשר מותר בשל סיבות רבות:

1. היין כלל לא נאסר אם למטפלת לא היה אישור להתכבד מן היין שבבית.
2. אם היה לה אישור כזה, היין שנותר בבקבוק - ולכן גם הבשר שהושרה באותו יין - מותר במקרים של הפסד רגיל, ואפילו הפסד שאינו מרובה. מאחר שאינם יהודים בזמן הזה אינם עובדים אלילים ואינם מנסכים יין לע"ז, יש מקום להקל כשכל הנגיעה היתה רק בעקיפין.
3. אפילו אם היינו מניחים את השיקול הזה בצד, היין הנשאר בבקבוק והבשר יהיו מותרים, לכל הפחות במקרים של הפסד מרובה מאחר שהיין הנשאר בבקבוק לא נמזג ולא נגעו בו במישרין.

באשר לגדרי הביטול:

4. אם המרכיב הלא כשר קטן מאחד משישים בתערובת, התערובת מותרת, אפילו אם המרכיב הוסף בשל טעמו.
5. אמת המידה אחד לשישים מחושבת על פי הכמויות שבתערובת בזמן שהיא מוצגת לרב. אולם, אם זמני ההתאדות של המרכיבים הכשרים והלא כשרים שונים, נחשב אותה לפי הכמויות שהיו בתערובת מלכתחילה, אם הן ידועות.
6. בדיעבד, נוכל להסתמך על עדות של יהודי או יהודיה שהטעם של המרכיב הבעייתי לא הרוגש בתערובת ולהתיר את האוכל אפילו אם המרכיב הלא כשר הוא יותר מאחד משישים של התערובת. יש מחלוקת האם ניתן לסמוך על העדות כאשר מי שטעמו נזכרים בטעם רק לאחר מעשה, ולא שמו לב בשעת הטעימה. התערובת תהיה כשרה רק בתנאי שלפי העדות לא ניתן היה לטעום את המרכיב הלא כשר וגם לא הורגשה נוכחותו בתערובת אפילו בלא טעימה ישירה.